

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בשלח תשע"ו

בגדרי מידת הבטחון

המן - בית ספר למידת הבטחון

שמעתי ממורי ורבי הג"ר חיים שמואלביץ זצ"ל, שרבו הגה"צ רבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל (המשגיח של ישיבת מיר באירופה) אמר לו, שבפרשת בשלח צריך לדבר על בטחון, כיון שבפרשה זו יש הרבה ענינים הנוגעים למידת הבטחון. על כן, בעזרת ה', נדבר היום בענין זה.

הענין העיקרי בפרשה שנוגע למידת בטחון הוא פרשת המן. ה' נותן מן בשפע לכל אחד. "עמר לגלגלת" (שמות טז, טז). ואולם, ישנה גם הגבלה. "איש אל יותר ממנו עד פקר" (שם, יט). לפני עלות השחר צריך לבער את כל המן שנשאר. זהו נסיון קשה מאד. אדם תקוע בלב המדבר, אין לו מושג מנין יפרנס מחר את אשתו את ילדיו ואת בהמותיו, ובכל זאת אומרים לו שלא להותיר שום דבר מן המזון של היום למחר, אלא להאמין שמחר ירד מן חדש. דתן ואבירם לא מאמינים, מנסים להותיר מהמן למחר (שם, כ ורשי" שם), אבל הנסיון הזה נכשל. "וַיָּרֶם תּוֹלְעִים וַיִּבְאֵשׁ" (שם). גם אם רוצים, אי אפשר להשאיר מן למחר.

כמובן, את כל הדברים האלה אי אפשר לעשות לבד. צריך נביא שיאמר שגם מחר יהיה מן, וצריך נביא שיאמר לנסוע לתוך הים. אדם מעצמו לא יכול לומר, אסע לתוך הים, וה' יקרא לי את הים! אבל כשיש נביא - צריכים להאמין ולבטוח. וגם אז, עדין יש כאן נסיון גדול.

המן היה בית ספר גדול לבטחון. למדו ממנו, שמוזנותיו של אדם קצובים לו מן השמים, וכמה שישתדל להרויח יותר - לא יצליח להשיג יותר ממה שנגזר עליו. כשה' אומר שלכל אחד יהיה "עמר לגלגלת" (שמות טז, טז), אז "לא העדיף המַרְבֵּה וְהַמְפַעֵיט לֹא הֶחְסִיר" (שם, יח). לא משנה כמה זמן לקט המרבה, ואלו כלים הביא עמו ללקיטה, אין לו בסופו של דבר יותר מן מֵאֲשֶׁר לַחֲבֵרוֹ שֶׁהֵבִיא סֶל קֶטַן יוֹתֵר. ללמדנו, ש"החריצות - שקר" (רמב"ן בראשית לו, טו), "ואין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה" (משנ"ב ס' א' ס"ק י"ג) מעבר למה שנגזר על האדם לקבל. במדבר ראו זאת בבירור בכל יום במשך ארבעים שנה - "לא העדיף המַרְבֵּה, וְהַמְפַעֵיט לֹא הֶחְסִיר" - אבל צריכים לדעת שגם בזמננו זה כך. אמנם בזמננו לא נגזר שיהיה לכל אחד אותה הכמות, יש כאלו שנגזר להם יותר ויש כאלה שנגזר להם פחות, ולכן איננו מבחינים בכך ש"לא העדיף המַרְבֵּה וְהַמְפַעֵיט לֹא הֶחְסִיר", אבל האמת היא שגם היום זה כך. מה שנקצב לאדם מן השמים - הוא יקבל; ומה שלא נקצב לו - הוא לא יקבל, ולא יעזרו שום השתדלויות להשיג מעבר למה שנגזר עליו. אמנם הגזרה לא פוטרת אותנו מהשתדלות, אבל היא פוטרת אותנו מהשתדלות מעבר לגבולות הרצוי¹, ומעבר לגבולות המותר על פי התורה.

"וַיִּשְׁבוּ וַיָּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירָת" - נסיון במידת הבטחון
אבל חוץ מפרשת המן, יש עוד כמה ענינים בפרשתנו הנוגעים למידת הבטחון. הקב"ה מצוה את משה בתחלת פרשתנו: "דַּבֵּר

אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּשְׁבוּ וַיָּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירָת" (שמות יד, ב). לאחר שִׁצְאוּ סוֹף סוֹף ממצרים, מצטוים ישראל לשוב על עקבותיהם, ולצעוד בחזרה לכיוון מצרים! לשם מה? "כדי להטעות את פרעה, שיאמר: תועים הם בדרך" (רשי" שם). טעות זו תגרום לפרעה לרדוף אחרי ישראל², ואז - יכה ה' את פרעה וצבאו מכה נצחת, כפי שאומר הקב"ה למשה: "וְאָמַר פְּרַעֲה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, נִבְכִּים הֵם בְּפָרֶץ, סָגַר עֲלֵיהֶם הַמַּדְבָּר. וַחֲזַקְתִּי אֶת לֵב פְּרַעֲה וַיִּדְרֹךְ אַחֲרֵיהֶם, וַאֲכַבְּדָה בְּפָרֶעַה וּבְכָל חֵילוֹ" (שם, ג-ד), ע"י הטבעתם בים סוף³.

איני יודע, האם סיבת החזרה לאחור נאמרה לישראל. אפשר שלא נאמרה אלא למשה באופן פרטי, שלא על מנת למסור את הדברים לישראל⁴. וא"כ, הציווי לחזור לכיוון מצרים בניגוד לכל הגיון, הוא נסיון קשה מאד עבור ישראל, ששיערו בודאי שצעד כזה עשוי לעורר את פרעה לרדוף אחריהם. ואולם, גם אם שמעו ישראל ממשה שתכלית הנסיעה לאחור היא להביא בסופו של דבר להשמדת פרעה וחילו, הרי צריך מידת בטחון גדולה לעשות פעולה כזו שתגרום לפרעה לרדוף אחריהם, כאשר באופן טבעי לא נראה כיצד ניתן יהיה להתגבר עליו.

בנוסף לכך, היה עוד דבר בנסיעה זו, שמגדיל את הנסיון שִׁבְּהָ הרבה מעבר למה שכבר הזכרנו: בגמרא מוכח, שעמוד הענן לא היה נוסע לעולם לאחור (יומא עה, ב). נמצא, שבמסע זה לא נסע עמוד הענן עם ישראל. עד כאן היו ישראל רגילים ש"ה' הלך לפניכם... פְּעֻמֹד עֲנָן לִנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ" (שמות יג, כא), ולפתע אומר להם משה שלא להתייחס אל עמוד הענן שנעלם מעיניהם, או המשיך לכיוון ים סוף, שם אנו פוגשים אותו שנית (שם יד, יט). ישראל היו יכולים לטעון למשה: איך נוכל לשמוע אליך לנסוע לאחור? הרי עמוד הענן מכחיש אותך! ואולם ישראל "שמעו לקול משה, ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו... אלא אמרו: אין לנו אלא דברי בן עמרם" (רשי" שם, ד), למרות שיש סתירה לדבריו מעמוד הענן. זהו נסיון גדול לבני ישראל, והם עומדים בו בהצלחה⁵. הרי שהיתה לישראל מדה גדולה של בטחון באותה שעה.

נסיון נוסף בבטחון - על שפת ים סוף

אח"כ, כשמגיעים לים, המצב נראה כבר אחרת. ישראל מגלים שמצרים רודפים אחריהם - "וַיִּירָאוּ מְאֹד... וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה: הַמִּבְּלִי אֵינִי קִבְּרִים בְּמִצְרַיִם? לְקַחְתָּנוּ לָמוֹת בְּמִדְבָּר? מַה זֹּאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם" (שמות יד, יא). מה קרה כאן? למה בהתחלה האמינו במשה, ועכשיו הם באים אליו בטענות? - אולי מפני שאינה דומה הבנה שכלית לראיה בעיניים. בתחילה חשבו, אולי, שפרעה לא ירדוף אחריהם, או שהיו בטוחים שלא ירדוף אחריהם אחרי המכה הקשה שספג במכת בכורות. אבל עכשיו הם רואים שבניגוד למה שחשבו, פרעה רודף אחריהם, עם כל חיל מצרים סוסי ורכבו, וזה מפחיד אותם עד מאד.

(ערכין טו, א). וצריך להבין: מה הטענה כאן על בני ישראל? מה הם כבר אמרו? הרי לא אמרו למשה "למה העליתנו ממצרים", או משהו כזה, כמו שאמרו בפעמים אחרות (שמות יד, יא; שם טז, ג; שם יז, ג; במדבר כ, ה ועוד). הם בסך הכל שאלו "מה נשתה"! מה לא תקין כאן? מה לא בסדר? וכי אסור לאדם צמא, שכבר שלשה ימים לא שתה מים, לבקש קצת מים לשתיה?!

"מה נשתה" - פגם ב"ניגון" השאלה, או בניסוחה

רש"י התייחס לקושי זה ופירש, שהטענה כלפי ישראל לא היתה על עצם השאלה, אלא על ה"ניגון" שבו היא נאמרה. "לא נמלכו במשה בלשון יפה... אלא נתלוננו" (רש"י שם טו, כה). גם בקשה מוצדקת מאד, צריכה להאמר ב"ניגון" ראוי וברוך כבוד. אם היו באים אל משה ושואלים: "למדנו רבינו, מה נשתה"? - הכל היה בסדר. כמו כן, אם היו אומרים לו: "בבקש עלינו רחמים שיהיה לנו מים לשתות" - גם אז הכל היה בסדר (רש"י שם), שכן מדרכי עבודת ה' הוא שאדם יתפלל על צרכיו. אבל ישראל לא באו אל משה בשאלה או בבקשה להתפלל עליהם, אלא בתלונה ובטרטורניא. "וַיִּלְנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵאמֹר מַה נִשְׁתֶּה". כאשר באים בניגון של תלונה - יש כאן פגם. לכן נחשבת להם בקשה זו כאחד מעשרה נסיונות שניסו את הקב"ה במדבר.

עוד אפשר לפרש, שהפגם בשאלת "מה נשתה" לא היה בניגון שבו נאמרה השאלה, אלא בנוסח השאלה - "מה נשתה". מה פירוש "מה נשתה"? אולי הקב"ה רוצה שתחיו בלי לשתות? הרי זמן לא רב אחרי אותו מעשה (כחודש וחצי אחר כך), משה חי שלוש פעמים ארבעים יום בלי לאכול ובלי לשתות כלל! (דברים ט, ט; שם, יח) גם אליהו הנביא חי ארבעים יום בלי לאכול ובלי לשתות⁷ (מלכ"א יט, ח). הרי ששייכת מדרגה כזו, לחיות בלי אוכל ובלי מים. אם כן, אולי גם כאן רצה ה' להעמידם במדרגה כזאת, של חיים בלי אוכל ובלי מים, במשך ארבעים יום, או במשך זמן אחר שהקב"ה היה גזור. אך כיון שהתלוננו ושאלו "מה נשתה", לא זכו להגיע למדרגה זו, ובמו פיהם גזרו על עצמם שיהיו חייבים עכשיו לשתות [בבחינת "ברית כרותה לשפתים" (מו"ק יח, א)]. אם היו שואלים "איך נחיה", ולא "מה נשתה", אולי היו חיים בלי שתיה. רק מפני ששאלו "מה נשתה", הורידו את עצמם למדרגה כזו שמוכרחים לשתות, כפי שמשמע מנוסח שאלתם⁸. כיון שכך, אומר ה' למשה מה ישתו - "וַיֹּרְהוּ ה' עֵץ, וַיִּשְׁלַף אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם" (שמות טו, כה). במדרגה כזו, שמוכרחים לשתות, צריך באמת לדאוג שיהיו לישראל מים הראויים לשתיה.

"מה נשתה" - פגם במידת הבטחון

אבל יתכן לומר, שהפגם בשאלת "מה נשתה" לא היה ב"ניגון" שלה (שהשתמע כתלונה) או בנוסח שלה (שאמרו "מה נשתה" במקום "איך נחיה"), אלא עצם השאלה היתה בעייתית, שכן שאלה זו הוכיחה על פגם במידת הבטחון של ישראל. מהו גדר הענין של מידת הבטחון בה? - בשאלה זו נחלקו גדולי עולם. היו מחכמי המוסר שאמרו, שבטחון פירושו לבטוח בה' שימלא כל משאלה שעולה על לבי, ואם אדם אכן יבטח בזה בכל לבו, מובטח לו שהקב"ה אכן ימלא את רצונו. (זו היתה שיטת הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל ותלמידיו, ובעיקר של האסכולה הנובחרדקאית שמבין תלמידיו). היו מבעלי המוסר שאף נהגו כך

האבן עזרא שואל כאן, ממה בעצם היה להם לפחד? הרי המצרים רדפו אחריהם עם כח קטן יחסית, של "שש מאות רֶכֶב בַּחֹר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם" (שם, ז). אמנם לא כתוב מה היה מנינם של "כָּל רֶכֶב מִצְרַיִם", אבל אם "רֶכֶב בַּחֹר" היו שש מאות, כנראה ש"כָּל רֶכֶב מִצְרַיִם" לא מנה אלפים רבים. ממילא "יש לתמוה: איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם? ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם"⁶? עונה האבן עזרא: "התשובה, כי המצרים היו אדונים לישראל, וזה הַדֹּר היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה, ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו?... (אב"ע שם, יג) העבד לא מסוגל להתנגד לאדון! לא מפני שאין לו כח צבאי, אלא מפני שאין לו את עזות הנפש לעמוד ולהלחם נגדו.

עכ"פ, ישראל רואים את המצרים, ומפחדים. ומהי תגובתם? - הם באים בטרטורניא אל משה רבינו: "הַמַּלְיָא אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָר? מַה זֹאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם?" חז"ל מונים התנהגות זו כאחד מעשרה נסיונות שניסו ישראל את הקב"ה (ערכין טו, א). למה? מה היה עליהם לעשות? - היה עליהם לבטוח בה'. אם ה' הוציאם ממצרים בניסים גדולים כאלה, ודאי שלא עשה זאת כדי להמיתם במדבר. אם ח"ו היה רוצה להמיתם, היה יכול להשאיר אותם במצרים, ופרעה היה שמח לעשות את המלאכה. אבל ישראל לא עושים את החשבון הזה, אלא צועקים, ותגובה זו נחשבת להם כאחד מעשרה נסיונות שניסו את הקב"ה.

הנסיון במרה

אחרי שעוברים את ים סוף, מגיע נסיון נוסף במידת הבטחון: "וַיִּפְסַע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מֵיַם סוּף, וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַר שׁוּר, וַיִּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָר וְלֹא מָצְאוּ מַיִם" (שמות טו, כב). שלשה ימים במדבר בלי מים בסוף חודש ניסן, כשמזג האוויר כבר די חם, אינו דבר של מה בכך. ולא רק בני ישראל הולכים במדבר, גם "צֹאן וּבָקָר, מִקְנֵה כְּבֹד מְאֹד" (שם יב, לח) הולך איתם, וגם הם זקוקים למים. כמה בהמות בדיוק היו שם - איננו יודעים. אבל חמורים - יודע כמה היו: "אֵין לָךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הָיוּ עִמּוֹ תִּשְׁעִים חֲמוּרִים טַעוּנִים מִפְּסָפָה וְזִקְבָה שֶׁל מִצְרַיִם" (בכורות ה, ב). ששים רבוא איש, ולכל אחד תשעים חמורים - הרי כאן חמישים וארבעה מליון חמורים! נתאר לעצמנו עדר של חמישים וארבעה מליון חמורים נוערים מְצַמָּא... וגם שאר הצאן והבקר אינם טומנים ידם בצלחת ומשמיעים את קולם. הרי זה רעש נורא! רק מרעש כזה אדם יכול לצאת מדעתו, גם בלי מחסור במים. ואם נוסף לזה גם את הנשים והילדים שבוכים מצמא, הרי שהמצב הוא באמת נורא ואיום.

לאחר שלושה ימים כאלו, מגיעים סוף סוף למקום שיש בו מים! או! סוף סוף אפשר לשים קץ לצמאון! רואים מרחוק את המים, מתקרבים אליהם, טועמים... והנה הם אינם ראויים לשתיה! "וַיִּבְאוּ מִרְתְּחָה, וְלֹא יָכְלוּ לְשַׁתֵּת מֵיָם מִמֶּנָּה פִּי מְרִים הֵם" (שמות טו, כג). איך אפשר שלא להתאכזב! איך אפשר שלא לצאת מהכלים! ואכן, זה מה שישראל עושים: "וַיִּלְנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵאמֹר מַה נִשְׁתֶּה" (שם, כד).

כיצד התייחסו חז"ל לתגובה זו של ישראל, לאחר שלושה ימי צמא במדבר, ולאחר שנוכחו לראות שהמים שהגיעו אליהם בלתי ראויים לשתיה? - חז"ל רואים בתגובה זו תגובה בלתי ראויה. מונים אותה כאחד מעשרה נסיונות שניסו ישראל את ה' במדבר

יתברך", לא היו צריכים ישראל לשאול "מה נשתה". היו צריכים לבטוח בה' שעושה את הדבר הטוב ביותר עבורם. מותר גם להתפלל, ואף מצוה להתפלל לה' בעת צרה. אבל להקשות קושיות ולהתלונן על הנהגת ה' - אסור.

בטחון מזוייף - כיצד?

והנה, יש גם סוג של בטחון בה', שאותו הנביא דוקא מגנה. הנביא אומר על ירושלים: "רְאֵשִׁיָּהּ בְּשֶׁחַד יִשְׁפֹּטוּ, וְכִהְיֶינָהּ בְּמַחִיר יוֹרוּ, וְנִבְיֵאֶיהָ בְּכֶסֶף יְקַסְמוּ, וְעַל ה' יִשְׁעֵנוּ לְאֹמֵר: הָלוֹא ה' בְּקִרְבָּנוּ, לֹא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה" (מיכה ג, יא). אומרת הגמ': "רשעים הן, אלא שתלו בטחונם במי שאמר והיה העולם, לפיכך מביא הקב"ה עליהן שלש פורעניות... שנאמר (שם, יב): לִכְן בְּגַלְלֶכֶם צִיּוֹן שְׂדֵה תַחְרֹשׁ, וִירוּשָׁלַיִם עֵינֵי תִהְיֶה, וְהָרַבִּית לְבָמוֹת יַעֲר" (שבת קלט, א). וקשה: בשלמא מה שהם עושים הכל בכסף ובמחיר ובשוחד, על כך ראוי לנביא להוכיחם. אבל מה ש"על ה' יִשְׁעֵנוּ", זהו לכאורה דבר טוב! לפחות יש להם בטחון בה'! מדוע אפוא מזכיר להם הנביא גם עובדה זו, יחד עם שאר עברותיהם?

התשובה היא, שגם בזה מתכוין הנביא לטעון טענה כלפיהם: אם בוטחים אתם בה' למרות מעשיכם הרעים, למרות ש"רְאֵשִׁיָּהּ בְּשֶׁחַד יִשְׁפֹּטוּ, וְכִהְיֶינָהּ בְּמַחִיר יוֹרוּ, וְנִבְיֵאֶיהָ בְּכֶסֶף יְקַסְמוּ", הרי זה כאילו הכרזתם שכלל לא אכפת לה' אם תעשו מצוות או עבירות. כאילו אמרתם, שה' יגן עליכם בכל מקרה, בין אם תעשו מצוות ובין אם תעשו עבירות. והרי אנו אומרים פעמים ביום, ש"אִם שָׁמַעַתְּ תִשְׁמָעוּ אֵל מִצְוֹתַי" יהיה טוב, ואם ח"ו לא תשמעו, לא יהיה טוב. ממילא, בטחון כזה הוא בטחון מזוייף! יש בו הכחשה ליסוד של שכר ועונש, שהוא אחד מיסודי האמונה. יש בו חילול השם ח"ו, ולא קידוש השם. לכן, על בטחון כזה מגיע עונש, ולא שכר. כי צריך לדאוג שלא יהיה חילול השם. שלא יאמרו שה' מסייע למנהיגים מושחתים ורשעים, רק בגלל שהם בוטחים בה' שודאי "יהיה טוב", ו"לא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה".

כפי שהזכרנו, ה"חזון איש" הסביר, שבטחון בה' אין פירושו לבטוח שודאי ה' יעשה את רצוני, ובודאי יהיה לי טוב, אלא הגדרת הבטחון היא, "הָאֱמוּנָה שֶׁאֵין מִקְרָה בְּעוֹלָם, וְכִל הַנֶּעֱשֶׂה תַחַת הַשָּׁמַשׁ הַכֹּל בְּהַכְרֵזָה מֵאִתּוֹ יִתְבָּרֵךְ". אם כך, כדי שיהיה לנו טוב, לא מספיק לבטוח בה' שכך יהיה, אלא צריך להיות ראויים לקבל את הטובה, וכשאנינו ראויים לה' - היא לא מובטחת לנו.

חטא המעפילים - בטחון מזוייף

בטחון מזוייף - זה הרי היה חטא המעפילים. מיד אחרי חטא המרגלים, כשמשא אומר לישראל שיצטרכו להשאר במדבר ארבעים שנה, "וַיִּתְאָבְלוּ הָעָם מֵאֵד. וַיִּשְׁפְּמוּ בַּבֶּקֶר, וַיַּעֲלוּ אֶל רֹאשׁ הָהָר לֵאמֹר: הֲנִנּוּ וְעָלֵינוּ אֵל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה', כִּי חֲטָאנוּ" (במדבר יד, לט-מ). רוצים לעשות תשובת המשקל. אם אתמול אמרו שאינם רוצים את א"י, היום הם מראים שהם כן רוצים את א"י. אם אתמול הם לא בטחו בה', ופחדו מהענקים והערים הבצורות שראו המרגלים בא"י, הרי שהיום הם בוטחים בה', ומוכנים לעלות לראש ההר ולהלחם. לכאורה, תשובה מעולה מאד. עקירת החטא מן הקצה אל הקצה. אבל ה' לא מקבל את התשובה הזו, והם ניגפים לפני הכנענים. "וַיִּרְדּוּ הָעַמְלָקִי וְהַכְּנַעֲנִי הַיֵּשֵׁב

למעשה, ונתקיימו בהם הדברים. למשל, על אחד מהם מסופר, שהיה צריך להגיע למוסקבה, אבל לא היה בידו כסף לקנות כרטיס נסיעה לשם. בכל זאת בטח בה' שיגיע למוסקבה, ואכן באורח פלא זָמְנוּ לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם סְכוּם כֶּסֶף מִמְקוֹר בְּלִתי צְפוּי, וְכך הִגִּיעַ לְמוֹסְקָבָה. וכאלו היו מעשים רבים. לפי שיטה זו, במקום להתלונן ולשאול "מה נשתה", היו ישראל צריכים להיות בטוחים שיקבלו מים, ואז באמת היו מקבלים מים.

ואולם, איזו מדרגה של בטחון נדרשת, כדי לזכות שינהגו עם האדם בצורה כזו מן השמים? - זאת יש ללמוד ממעשה שהיה עם הגר"י מסלנט עצמו. הגר"י זצ"ל דרש פעם בבית הכנסת, שאם אדם יבטח בלב שלם שה' ימציא לו עשרת אלפים רובל, בודאי ישיג אותם. שמע בעל מלאכה אחד את הדברים, ואמר לעצמו: למה לי לעבוד? אשב בבית המדרש, אתפלל ואלמד כל היום, ואבטח בה' שיזמין לי עשרת אלפים רובל. אמר ועשה: עזב את עבודתו, התיישב בבית המדרש, ולמד. עברו ימים ושבועות, כלתה פרוטתו האחרונה מן הכיס, ועשרת אלפים הרובל לא הגיעו. בא אל הגר"י ושאל אותו, מדוע לא התגשמה משאלתו. אמר לו הגר"י: אם עדין בוטח אתה בלב שלם בדבר, ודאי עתיד הדבר להתקיים. אלא שאם קצרה סבלנותך, מוכן אני לקנות ממך את עשרת אלפים הרובל המובטחים לך בעתיד, עבור חמשת אלפים רובל שאתן לך כבר עכשיו. שמח בעל המלאכה על העסק, ונאות לו מיד. אמר לו הגר"י: כלך לך למלאכתך! אם מוכן אתה להחליף עשרת אלפים רובל בחמשת אלפים רובל, סימן שבטחונך איננו מלא, וא"כ אין לך מה לצפות להתגשמות משאלתך (תנועת המוסר ח"א סוף פכ"ה). הבטחון חייב אפוא להיות מלא ומוחלט. רק אז הוא "בטחון" שאפשר לסמוך עליו.

ובכל זאת, שאלה גדולה היא, האם באמת נכונה ההנחה הבסיסית של השיטה הזו, שה' ימלא כל משאלה שעולה על לבי, אם אבטח בו בכל לבי שכך יעשה. שכן, מי אמר שמה שאני רוצה אכן טוב עבורי? אולי מה שלדעתי טוב עבורי, כלל אינו טוב עבורי באמת? ובכלל, וכי יכול אני להכתיב לקב"ה מה לעשות בעולמו?! הרי לא שייך שהעולם יתנהל בצורה כזו, שאדם "יכתוב" לקב"ה מה לעשות איתו, ע"י שיבטח בו שיעשה עמו כך וכך.

ואכן, לחזון איש היתה שיטה אחרת בענין זה. החזון איש סבר, שההנהגה הנ"ל מתאימה אולי לגדולי ישראל, אבל לא זו המשמעות הרגילה של בטחון. בטחון אין פירושו לבטוח בה' שימלא כל משאלה שעולה על לבי. מהי אפוא הגדרת מידת הבטחון לדעת ה"חזון איש"? הבטחון בה' לדעת ה"חזון איש" הוא, "הָאֱמוּנָה שֶׁאֵין מִקְרָה בְּעוֹלָם, וְכִל הַנֶּעֱשֶׂה תַחַת הַשָּׁמַשׁ - הַכֹּל בְּהַכְרֵזָה מֵאִתּוֹ יִתְבָּרֵךְ" (אמונה ובטחון פ"ב אות א'). כלומר, לא אני קובע לה' מה יקרה, אלא מה שקורה - אני מאמין שקורה בהשגחתו, כי הוא עשה עושה ויעשה לכל המעשים. "מֵהַ מְצַעְדֵי גִבּוֹר פּוֹנְנוּ" (תהלים לו, כג), והקב"ה יודע לאן להדריך אותי, ומה טוב בשבילי באמת. לא תמיד הטובה בהנהגת ה' ניכרת לעינינו ומובנת לנו. לפעמים יש צרות, ואנו צועקים עליהן לה'. אבל כך עלינו להאמין, שגם אם אין הדבר נראה לעינינו כטובה - "אלקים תִּשְׁבְּחָה לְטֹבָהּ" (בראשית נ, כ), ו"כל דעביד רחמנא - לטב עביד" (ברכות ס, ב; שו"ע או"ח סי' ר"ל ס"ה).

על כל פנים, גם לפי שיטה זו, שבטחון בה' פירושו "הָאֱמוּנָה שֶׁאֵין מִקְרָה בְּעוֹלָם, וְכִל הַנֶּעֱשֶׂה תַחַת הַשָּׁמַשׁ הַכֹּל בְּהַכְרֵזָה מֵאִתּוֹ

שמירת שבת ושמירת כל שאר המצוות. לא לבטוח סתם ש"יהיה טוב", כי סתם כך - אין שום ערובה שבאמת יהיה טוב. רק אם נשמור שבת, ונעשה את כל המצוות, רק אז יהיה טוב. התורה לא תהא מוחלפת. התורה אומרת שאם "שמוע תשמעו" תשבו בא"י, ואם ח"ו לא תשמעו, לא תשבו בא"י. התנאי שנזכה להנצל מכל הפיגועים והשהידים ושאר מכות מצרים, הוא שנשמור את התורה. בלי זה, ח"ו אין שום הבטחה שנינצל.

נתחזק אפוא בלימוד התורה ובקיום המצוות, בתפילה, באהבת ישראל, באהבת הבריות ובכל הדברים הטובים, ובזכות זה יקויים בנו מה שכתוב בפרשתנו, "כָּל הַמְחִלָּה אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי מִמְצָרַיִם לֹא אֲשִׁימָם עָלֶיךָ" (שמות טו, כו), "וְכָל מִדְּוַי מִצְרַיִם הֲרַעִים אֲשֶׁר יִדְעָתָּ - לֹא יִשְׁיָמָם בָּךְ, וּנְתַנָּם בְּכָל שְׁנֵי אֲיָדָיךָ" (דברים ז, טו), "וְעָלְוּ מוֹשָׁעִים בְּהָר צִיּוֹן" (עובדיה א, כא), במהרה בימינו, אמן.

בְּהָר הַהוּא, וַיִּכְּוֶם וַיִּכְתּוּם עַד הַחֲרָמָה" (שם, מה). למה ה' לא מקבל את התשובה הזו, אחרי שעשו תשובה טובה כל כך?

חושבני שהתשובה היא, שבעצם אין כאן תשובה ותיקון החטא, אלא דוקא חזרה נוספת על אותו החטא עצמו. אתמול הם לא בטחו בה', וגם היום הם לא בוטחים בו. אתמול כשה' אמר שאפשר לעלות לא"י, ואין מה לפחד, בכל זאת הם פחדו ולא רצו לעלות. ועכשיו כשה' אומר לא לעלות, פתאום הם בוטחים בה' ולא מפחדים? - זה איננו בטחון! מרידה יש כאן, ולא בטחון. הקב"ה אמר ש"אם שמוע תשמעו" אז תשבו בארץ, ואם ח"ו לא תשמעו אז לא תשבו בארץ, ואתם רוצים להראות שגם אם לא תשמעו, בכל זאת תשבו בארץ. זה נגד ה', וזה לא יצליח, וכפי שאומר להם משה רבינו: "לָמָּה זֶה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת פִּי ה', וְהוּא לֹא תִצְלַח" (במדבר יד, מא). בטחון הוא רק כשיש סיבה אמיתית לבטוח. כשפועלים נגד רצון ה' - אין במה לבטוח, ובטחון כזה הוא בטחון מזויף, ולא אמיתי, ולכן הם לא מצליחים. תשובה אמיתית היא, להבין שרק רצון ה' קובע. ואז ממילא, אם ה' אִתָּם - אין מה לפחד מהכנענים, ואם ה' לא אִתָּם - אין סיכוי להתגבר עליהם. הנקודה הזו לא תוקנה אצלם, ולכן הם נכשלים.

גם היום, שאנו מסובכים בצרות, אנו צריכים לבטוח בה'. אבל בטחון זה צריך לבוא מתוך לימוד תורה, מתוך תפילה, מתוך

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. ומה הוא שיעור ההשתדלות הרצוי והראוי - זהו נידון גדול מאד, ואכמ"ל בזה. [ועי' "מכתב מאליהו" ח"א עמ' 187 ואילך, וח"ד עמ' 29].
2. בזוהר מובא, שהיה גם דבר נוסף שנעשה כדי להטעות את פרעה ולגרום לו לרדוף אחרי בני ישראל. והוא, מה שישראל היו הולכים בצאתם ממצרים ביום ובלילה (עי' שמות יג, כא), כאנשים הבורחים, שמנצלים גם את שעות הלילה למנוסתם. וזה נעשה כדי להטעות את פרעה, שיאמר שלא הקב"ה הוציא את ישראל ממצרים, אלא מעצמם יצאו וברחו משם, ולכן הם מתנהגים כבורחים והולכים ביום ובלילה (זוהר ח"ב מו, ב. וכ"כ הרשב"ם שמות שם).
3. עי' אוה"ח שהקשה, "למה יצטרך ה' להערים ח"ו על הדבר, והוא עֲשֵׂה כָּל אֲשֶׁר יִחְפוֹץ בְּלִבּ פְּרַעֲהוּ לְרַדּוֹף". ותיירץ, שעשה כן כדי שישראל לא יפחדו כ"כ מרדיפת פרעה, שהרי הם עצמם גרמו לו לרדוף (אוה"ח שמות יד, ב). ובמקום אחר כתב, שהטעיה זו נעשתה כדי להעניש את פרעה במידה כנגד מידה. דכיון שתחילת שעבוד מצרים היה ע"י הטעיה שהטעה פרעה את ישראל בפה רך (סוטה יא, ב) - "שִׁמְשָׁכֶם בְּדַבְרֵי וּבִשְׂכַר, עַד שֶׁהֲרִגְתֶּם לַעֲבֹדָה" (רש"י שם), "ולכך העביד בהן בתחלה בפה רך, כדי שיעשו הלבנים בכל פה, וְלָרְאוּת כָּל יְכוּלֵת שְׁלֵהֶם, ולפי מספר שעשו ביום הראשון גזרו עליהם לעשות כל הימים" (שמו"ר ה, יח) - לכן גם היציאה הסופית משעבוד מצרים נעשתה ע"י הטעיה נגדית, שהטעה ישראל את פרעה, כדי שירדוף אחריהם ויטבע בים (אוה"ח שמות ג, יח). [ושני תירוצים אלו מתאימים ליישב גם את הטעיה שהובאה בהערה הקודמת, שהיו הולכים ביום ובלילה].
4. גם הר"ן כתב לגבי כמה דברים (שתכליתם היתה לגרום לפרעה לרדוף אחרי בני ישראל): "וכונת כל אלו הדברים היתה נעלמת מישראל, ואולי גם ממה שה' ולסיבת כל זה היה ראוי שיספקו ישראל בשליחותו של משה, אף על פי שהאמינו בו בתחילה. והוא שרמו ואמר: וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם... וַיֵּאֱמִינוּ בָּהּ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ" (שמות יד, לא). כלומר, אז הכירו, שכל מה שהיו מופלאים ממנו תחילה ומסתפקים בו, לא היה רק לסבב ממצרים עצמם יכנסו בים" (דרשות הר"ן סוף דרוש י"א).
5. וכתב בעל הטורים בפרשת מסעי: "וַיִּסְעוּ מֵאֲתָם, וַיֵּשְׁבּוּ עַל פִּי הַחִירָת" (במדבר לג, ז) - ואינו אומר 'וַיֵּשְׁבוּ' [בלשון רבים, כמו שנאמר בשאר המסעות - וַיִּסְעוּ, וַיִּחַנּוּ]; מלמד, שכולם היה להם לב אחד לעשות כן על פי ציווי של משה".
6. והרי היו מחומשים בכלי זין, שנאמר: "וַיִּחַמְּשִׁים עָלָיו כְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֲרָץ מִצְרַיִם" (שמות יג, יח), ואין חמושים אלא מזויינים (רש"י שם).
7. וכן אדם הראשון בגן עדן לא היה מוכרח לאכול ולשתות, "והאכילה היתה לו מתחילה [רק] לעונג" (רמב"ן בראשית ב, יז), ולא כהכרח קיומי.
8. וכן מצינו במן, שהיה "לֶחֶם אֲפִירִים" (תהלים עח, כה) - לחם שנבלע באברים (יומא עה, ב), ואינו יוצא מן המעים (רש"י שם) - והגמרא שואלת על כך: אלא מה אני מקיים "וַיִּתֵּד תְּהִיֶּה לָּךְ עַל אֲזַנְךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחִפְּתָהּ בָּהּ וְשִׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צַעֲתְךָ"? (דברים כג, יד) ומתוצאת: לאחר שסרחו היינו, שנתלוננו ואמרנו: עתיד מן זה שיתפח במעינו! כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא? אמר הקב"ה: אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת, עכשיו אני מטריח אותם שלש פרסאות (יומא שם), לצאת אל מחוץ למחנה לעשות את צרכיהם. הרי שתלונתם על המן גרמה להם לירד ממדרגתם, והקב"ה עבר להנהיגם במדרגה נמוכה יותר, כפי שבקשו, שיצטרכו לנקביהם.